

► **Olimpia Górską-Żukowska** – dziennikarka telewizyjna, prowadząca programy informacyjne i publicystyczne, reporterka relacjonująca wydarzenia szeroko rozumianej problematyki regionalnej i społecznej. Zainteresowania – przekaz telewizyjny, gatunki dziennikarskie, rola i funkcja dziennikarzy.

► **ORCID iD:** 0000-0001-5130-2170

Istotne znaczenie mediów regionalnych w komunikowaniu problematyki zdrowotnej, na przykładzie TVP3 Kraków

Olimpia Górską-Żukowska

olimpia.gorska@upjp2.edu.pl

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II

ABSTRAKT

Zdrowie jest dla większości z nas wartością podstawową. Mieszkańcy Krakowa i Małopolski szukają informacji o ważnych dla nich wydarzeniach, w tym dotyczących szeroko rozumianej problematyki zdrowotnej, w mediach regionalnych i lokalnych i można przyjąć, że ich oczekiwania są w tym zakresie zaspokojone. Komunikowanie problematyki zdrowotnej na antenie Telewizji Kraków należy do głównych obszarów tematycznych podejmowanych przez jej dziennikarzy, zgodnie z wytycznymi ustawodawcy kierowanymi pod adresem publicznej radiofonii i telewizji. Dotyczy to zakresu działania programów informacyjnych, jak i programów w całości lub dużej części poświęconych medycynie i zdrowiu. Osoby zajmujące się tymi zagadnieniami na rzecz TVP3 Kraków są cenione i darzone zaufaniem zarówno w środowisku dziennikarskim, jak i medycznym, a także szczególnie wśród widzów, którzy jak wiemy z relacji dziennikarzy, chętnie i często dają temu wyraz. Swoje zadania w tym zakresie Telewizja Kraków wykonuje rzetelnie i sumiennie. Trudno jednak przewidzieć czy ten kierunek będzie możliwy do utrzymania, z powodu trudności finansowych ośrodków terenowych TVP.

SŁOWA KLUCZOWE: TELEWIZJA, ZDROWIE, KOMUNIKOWANIE REGIONALNE, DZIENNIKARSTWO

ABSTRACT

For most of us, health is a fundamental value. Inhabitants of Kraków and Małopolska are looking for information about important events for them, including broadly understood health issues, in regional and local media and it can be assumed that their expectations are met in this respect. Communication of health issues on TVP3 Krakow belongs to the main thematic areas undertaken by its journalists, in accordance with the guidelines of the legislator directed at public radio and television. This applies to the scope of operation of information programs as well as programs wholly or mainly devoted to medicine and health. People dealing with these issues for TVP3 Krakow are valued and trusted both in the journalistic and medical circles, and especially among viewers who, as we know from journalists' reports, willingly and often give it expression. Telewizja Kraków performs its tasks in this area diligently and conscientiously. However, it is difficult to predict whether this direction will be sustainable due to financial difficulties of the TVP field centers.

KEYWORDS: TELEVISION, HEALTH, REGIONAL COMMUNICATION, JOURNALISM

Górską-Żukowska, O. (2020),
*Istotne znaczenie
mediów regionalnych
w komunikowaniu
problematyki zdrowotnej,
na przykładzie TVP3 Kraków,*
Com.press, 3(1), 2020,
s. 144-161.
www.compress.edu.pl

WSTĘP

Zdrowie jest dla większości z nas wartością podstawową. Dotyczy to zarówno sfery prywatnej, jak i publicznej. Według sondażu IBRIS dla RMF FM i „Dziennika Gazety Prawnej” przeprowadzonego w połowie października 2019 r., ochrona zdrowia to w ocenie jego uczestników najważniejsze wyzwanie dla nowego rządu¹. Wskazało ją na pierwszym miejscu 81,2 % badanych². Z badań uzyskanych w kolejnym badaniu opinii publicznej w tym czasie (dla dziennika „Rzeczpospolita”) wynika, że jedna trzecia pytanых oceniła, że nikt (żadna z partii) nie jest w stanie zreformować systemu ochrony zdrowia³. Niezależnie jednak od poziomu zadowolenia, systemowe zagadnienie zdrowia stanowi istotny element życia obywateli i jako taki podlega stałej ocenie i wiąże się z licznymi oczekiwaniami. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że znacznie zwiększa się długość życia Polaków⁴, ale można bez przesady powiedzieć, że zdrowie ceniono zawsze. Przed pięcioma wiekami Jan Kochanowski (1530–1584) pisał we fraszce *Na zdrowie*:

*„Ślachtetne zdrowie,
Nikt się nie dowie,
Jako smakujesz,
Aż się zepsujesz”* (Kochanowski, Fraszki).

Oczywiście prasa w czasach Jana Kochanowskiego nie przypominała tej współczesnej – wówczas dzięki rozwojowi popularności słowa drukowanego powstawały periodyki, później magazyny, w drugiej połowy XVII wieku gazety codzienne (Bajka, 2008, s.50). Jednak model korzystania z mediów jako źródła informacji zmienia się bez wątpienia na niekorzyść gazet, w XXI wieku systematycznie spada nakład i sprzedaż we wszystkich segmentach prasy drukowanej (Hess, 2003, s. 147–149), a większość informacji – w tym także o zdrowiu – czerpiemy z telewizji i internetu⁵.

¹ Sondaż przeprowadzony w okresie wyborów parlamentarnych w 2019 r.

² Na drugim miejscu, ze znacznie niższym wynikiem wskazań 32.1% zostało wymienione polepszenie jakości edukacji, na trzecim 26.9% respondentów oczekiwało poprawy sytuacji materialnej seniorów, więcej: <https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-wybory-parlamentarne-2019-fakty/najnowsze/news-sondaz-dla-dgp-i-rmf-fm-najwazniejsze-wyzwanie-nowego-rzadu-nId,3277540> (dostęp 2.12.2019).

³ <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wybory-parlamentarne-2019-czy-ktos-zreformuje-sluzbe-zdrowia-sondaz/ew321qk> (dostęp 2.12.2019).

⁴ <https://www.politykazdrowotna.com/47975,gus-jaka-jest-przecietna-dlugosc-zycia-polakow-od-dwoch-lat-skraca-sie> (dostęp 2.12.2019).

⁵ <https://www.rp.pl/Media/190429917-Sondaz-Glownym-zrodlem-wiedzy-dla-Polakow-jest-telewizja.html> (dostęp 2.12.2019)

Celem pracy jest próba odpowiedzi na pytanie czy media regionalne na przykładzie TVP3 Kraków wywiązują się właściwie ze swojej roli w komunikowaniu problematyki zdrowotnej. Przedmiotem mojej analizy będą programy informacyjne i publicystyczne krakowskiej telewizji, a także rola dziennikarzy zajmujących się tematyką medyczną w krakowskim ośrodku terenowym TVP.

Hipoteza pracy: telewizja regionalna i jej dziennikarze odgrywają kluczową rolę w informowaniu o sprawach tematyki zdrowotnej. Zastosowana metodologia: wywiady z dziennikarkami zajmującymi się zdrowiem i medycyną w TVP3 Kraków oraz opis programów informacyjnych i publicystycznych zajmujących się medycyną, emitowanych na antenie TVP3 Kraków w okresie 15.09 – 15.10.2019 r. Przeprowadzono także wywiad z ekspertem do spraw medycyny, będącym jednocześnie dziennikarzem radiowo-telewizyjnym zajmującym się tematyką zdrowotną i byłym rzecznikiem prasowym jednego z krakowskich szpitali.

ROLA MEDIÓW W INFORMOWANIU O PROBLEMATYCE ZDROWOTNEJ

W pracy „*Media jako źródło wiedzy o zdrowiu*” Ewa Szymczuk wraz z innymi autorkami (Szymczuk, 2011, s. 165–168) ustaliły, że ponad 80% badanych pozyskuje wiedzę o zdrowiu właśnie ze środków masowego przekazu. Dopiero w dalszej kolejności informacje były czerpane od lekarza (55,7%) i pielęgniarki (29,7%). Tylko dla 16,7% badanych źródłem informacji była uczelnia lub szkoła, a 27% ankietowanych czerpie wiedzę z literatury fachowej⁶. Ponieważ wśród ankietowanych były przede wszystkim osoby młode⁷, nie powinien dziwić kolejny wniosek: jeśli chodzi o konkretne media, to na pierwszym miejscu znalazł się internet (44,7%), na drugim telewizja (31,7%), jako najczęściej wykorzystywane przez uczestników badania do pogłębiania wiedzy na temat zdrowia. Najmniejszy odsetek badanych (13,7%) korzystał w tym zakresie z radia.

Ale już w szerszym przedziale wiekowym sytuacja się zmienia, generalnie głównym źródłem wiedzy (nie tylko o zdrowiu) jest dla Polaków telewizja, co wiadomo m. in. dzięki badaniu sondażowemu IBRIS dla

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ankietę przeprowadzono na terenie województwa podkarpackiego wśród ludzi generalnie młodych i bardzo młodych, najstarsi respondenci mieli 35 lat, a najmłodsi zaledwie 15.

„Rzeczpospolitej” w kwietniu 2019 roku⁸. Wynika z niego, że 83% ankietowanych korzysta z telewizji jako źródła informacji.

W tym miejscu trzeba przypomnieć, że jeśli chodzi o samą telewizję, to szczególne obowiązki w zakresie polityki informacyjnej ma z racji swojego charakteru telewizja publiczna. Ustawa o radiofonii i telewizji⁹ stwierdza m. in., że programy publicznej radiofonii i telewizji powinny krzewić „postawy prozdrowotne”. Ustawa stwierdza też, że telewizję publiczną tworzą oprócz ogólnokrajowych programów, programy ośrodków terenowych, w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Opolu, Olsztynie, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu i Zielonej Górze. Ich także dotyczą obowiązki nałożone przepisami ustawy o publicznej radiofonii i telewizji. Jak zwraca uwagę Jacek Sobczak:

Obowiązek kształtowania postaw prozdrowotnych, niewątpliwie ważny, rysuje się jednak dość enigmatycznie w sferę realizacji. Niewątpliwie zadośćuczynieniem jemu będą audycje propagujące higieniczny tryb życia, zachęcające do badań profilaktycznych. Do grupy tego rodzaju przekazów można zaliczyć, mimo istniejących w tym względzie wątpliwości, także reklamy pasty do zębów czy innych tego typu środków. (Sobczak, 2001, s. 316–317)

Ośrodek terenowy TVP w Krakowie (obecnie TVP3 Kraków) rozpoczął działalność w 1961 roku jako ósmy oddział terenowy, po Warszawskim Ośrodku Telewizyjnym (1951), Oddziale w Łodzi (1956), Poznaniu (maj 1957), Katowicach (grudzień 1957), Wrocławiu (1958), Gdańsku (1959), Szczecinie (1960). Pierwszy program Telewizji Kraków nie dotyczył zdrowia, lecz kultury, zrealizowano go 5 czerwca 1961 roku i było to *Tele-Echo* prowadzone przez Irenę Dziedzic z krakowskiej kawiarni Jama Michalika (Biel, 2016, s.9). Główny informacyjny program regionalny *Kronika* zaczął być nadawany we wrześniu 1966 roku i szybko stał się jednym z najważniejszych programów telewizji regionalnej w Krakowie, która ze względu na samo miasto, słynęła przede wszystkim z doskonałego zaplecza dla realizacji pozycji programowych z zakresu kultury.

⁸ <https://www.rp.pl/Media/190429917-Sondaz-Glownym-zrodlem-wiedzy-dla-Polakow-jest-telewizja.html> (dostęp 2.12.2019)

⁹ Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 o radiofonii i telewizji (tekst. jedn. Dz.U.: z 2020 poz. 805), art.21 ust. 2 pkt7a.

MISJA TVP3 KRAKÓW W PROPAGOWANIU WIEDZY O ZDROWIU

Tematyka zdrowotna była w *Kronice* obecna od początku, w zależności od bieżących wydarzeń. Tak jest nadal. Sylwia Pieczara, dziennikarka TVP3 Kraków, która od 10 lat zajmuje się tematyką medyczną, a w *Kronice* przygotowuje materiały związane z medycyną od 2014 r., podkreśla, że ta tematyka jest widzom bliska:

Na pewno medycyna i zdrowie interesują wszystkich. To są tematy o których się mówi, bo dotyczą życia ludzi. Z jednej strony żyjemy w starzejącym się społeczeństwie, z drugiej chorując, często poważnie, także ludzie młodzi¹⁰.

Wiele się zmieniło w ciągu 58 lat od początku powstania *Kroniki*, ale nadal mieszkańcy Krakowa i Małopolski szukają informacji o ważnych dla nich wydarzeniach, w tym dotyczących szeroko rozumianej problematyki zdrowotnej, w mediach regionalnych i lokalnych i można przyjąć, że ich oczekiwania są zaspokajane. Dowodem są m. in. informacje o prozdrowotnych akcjach profilaktycznych. Przykładowo podczas weekendu 28–29 września 2019 roku w trakcie „Małopolskich Dni Zdrowia”, na Rynku w Krakowie można było spotkać przedstawicieli kilku dziedzin medycyny, była tam też *Kronika* z kamerą¹¹. Z materiału zamieszczonego w obu jej wydaniach, można było się dowiedzieć o całym spektrum badań możliwych do wykonania, od dermatologicznych po sprawdzenie poziomu cukru, ciśnienia, porozmawiać z pracownikami Pogotowia Ratunkowego czy szkoły rodzenia. Materiał zakończony był zaproszeniem dla widzów, którzy nie dotarli pierwszego dnia akcji na miejsce wydarzenia, na dzień kolejny, w którym była kontynuowana¹². Nie zostało dotychczas szczegółowo zbadane jaki procent uczestników tego rodzaju przedsięwzięć dowiaduje się o nich właśnie z Telewizji Kraków. Jednak S. Pieczara podkreśla, że regularnie odbiera od widzów sygnały, że jest ich stała grupa. Miało to miejsce także podczas ostatniego Dnia Otwartego w Krakowskim Szpitalu Specjalistycznym imienia Jana Pawła II w Krakowie 11.01.2020 roku. *Kronika* zapowiadała wydarzenie dzień wcześniej¹³.

¹⁰ Wywiad przeprowadzony przeze mnie z Sylwią Pieczarą, z 14.01.2020 r.

¹¹ *Kronika* z 28.09.2019 r., godz. 18.30 i 21.30, red. wydania Jakub Zastawniak <https://krakow.tvp.pl/44597587/28092019-1830m> (dostęp 10.01.2020).

¹² *Ibidem*.

¹³ *Kronika* z 10.01.2020 r., godzina 14.30, red. wydania Natalia Witkiewicz <https://krakow.tvp.pl/46140268/10012020-1430> (dostęp 14.01.2020).

Zapowiadaliśmy, że będzie można zrobić badania ciśnienia, spirometryczne, mammografię. Potem na miejscu podchodziły do mnie osoby uczestniczące w dniu otwartym i mówiły na przykład, że dzięki nam przyszły się przebadac i wiedzą, że są zdrowe¹⁴.

Jeśli profilaktyczna akcja prozdrowotna dotyczy złożonego problemu medycznego lub narastającego zjawiska społecznego, dziennikarka *Kroniki* czuje się w obowiązku zarówno zaprosić widzów na organizowane spotkanie otwarte, jak i później zrelacjonować jego przebieg. Tak działo się podczas festiwalu KultUro w Krakowie we wrześniu 2019 r. Akcja, podczas której Kraków stał się stolicą polskiej neurologii, była zapowiadana dwukrotnie w głównym wydaniu *Kroniki* 21.09.2019 r.¹⁵, gdy widzowie byli zapraszani na weekend bezpłatnych badań mogących doprowadzić do wczesnego wykrycia nowotworu prostaty, a także koncert rockowy w wykonaniu profesorów urologii tworzących zespół „EndoPower”. Zaproszenie zostało powtórzone w głównym wydaniu programu w przededniu akcji 24.09.2019 r.¹⁶, wówczas jego autorka położyła akcent na profilaktykę kilku rodzajów nowotworów: nerek, jąder i prostaty. Tego samego dnia zaraz po *Kronice*, festiwal został zapowiedziany w programie publicystycznym *Tematy Dnia*, gdzie gościem Sławomira Mokrzyckiego był prof. Piotr Chłosta, prezes Polskiego Towarzystwa Urologicznego, a przedmiotem rozmowy był rozpoczynający się festiwal urologiczny i potrzeba zwrócenia uwagi na profilaktykę tego rodzaju schorzeń¹⁷.

Dziennikarze *Kroniki* przygotowują także reporterskie materiały filmowe do ogólnopolskich programów Telewizji Polskiej, gdy kontekst wydarzeń ma zasięg krajowy. Tak jak wtedy, gdy dochodzi do wycofania serii leku z powodu wady czy zanieczyszczenia składu¹⁸, lub gdy pojawia się zaniepokojenie wywołane zamknięciem oddziału ginekologiczno-położniczego w Zakopanem¹⁹, do którego doszło czasowo w październiku 2019 r. z powodu braku lekarzy (ostatecznie otwartego ponownie

¹⁴ Moja rozmowa z Sylwią Pieczarą przeprowadzona 14.01.2020 r.

¹⁵ <https://krakow.tvp.pl/34089974/42175360/> (dostęp 4.12.2019).

¹⁶ <https://krakow.tvp.pl/44539057/festiwal-kulturo-laczy-muzyke-rockowa-ze-zdrowiem> (dostęp 4.12.2019).

¹⁷ *Tematy Dnia* z 24.09.2019 r. <https://krakow.tvp.pl/44539257/24092019> (dostęp 4.12.2019).

¹⁸ Przykład: wycofanie z aptek serii popularnego probiotyku, <https://gazetakrakowska.pl/znany-probiotyk-wycofany-ze-sprzedazy-w-aptekach-sprawdz-czy-masz-ten-lek-w-apteczce-4122019/ar/c1-14562399> (dostęp 4.12.2019)

¹⁹ <https://krakow.tvp.pl/44628941/zakopane-bez-porodowki> (dostęp 4.12.2019)

po tygodniu²⁰). Jednak większość bieżących informacji dotyczących zdrowia i medycyny w województwie, dotyczy tylko mieszkańców regionu i nie trafia do odbiorców mediów w innych częściach Polski.

TELEWIZJA DOSTĘPNA TAKŻE W INTERNECIE

Wszystkie wymienione wyżej przykłady programów, wyemitowanych na antenie Telewizji Kraków można znaleźć w internecie. Niezależnie bowiem od charakteru medium (prasa, radio, telewizja), niemal wszystkie „tradycyjne” redakcje działają także w sieci, zarówno tworząc swoje strony internetowe (krakow.tvp.pl, radiokrakow.pl, dziennikpolski24.pl itd.), jak i działając w mediach społecznościowych²¹. Rozwój internetu, jak podkreśla Weronika Świerczyńska-Głównia, znacząco zmienił rynek telewizyjny i rozszerzył możliwości tradycyjnych mediów elektronicznych również w zakresie dystrybucji treści, stwarzając możliwość swobodnego dostępu do transmisji programów w sieci na żywo (Świerczyńska-Głównia, 2014, s.8).

Na stronie internetowej krakowskiej telewizji²² na bieżąco można śledzić programy nadawane na żywo. Najważniejsze pozycje programowe, w tym także odnoszące się do tematyki medycznej, można także oglądać po emisji. Dostępne są też archiwalne wydania audycji z okresu ostatnich kilku lub kilkunastu miesięcy²³.

SPECJALIZACJA DZIENNIKARZY „MEDYCZNYCH” W REDAKCJI I ICH ŹRÓDŁA INFORMACJI

W niemal wszystkich redakcjach telewizyjnych programów informacyjnych bez względu na zasięg pracuje co najmniej jeden dziennikarz zajmujący się sprawami zdrowia i medycyny. O ile w wielu innych obszarach tematycznych można zaobserwować dążenie do uniwersalizmu dziennikarzy, w taki sposób, że jednego dnia relacjonują przygotowania do zabawy sylwestrowej w swoim regionie, a innego wybuch gazu w budynku mieszkalnym czy problemy z przeciągającym się remontem jednej z głównych miejskich arterii, o tyle specjalizacja dziennikarzy zajmujących się

²⁰ <https://krakow.tvp.pl/44732145/oddzial-poloznicy-w-zakopanem-znow-dziala> (dostęp 4.12.2019)

²¹ W przypadku Telewizji Kraków i Kroniki jest to Facebook, Twitter i Instagram.

²² krakow.tvp.pl

²³ Najbardziej obszernie swoje archiwalne wydania udostępnia *Kronika*. Na stronie internetowej TVP3 Kraków (krakow.tvp.pl) znajdują się wszystkie wydania *Kroniki* od 1 stycznia 2017 r. <https://krakow.tvp.pl/1277328/kronika?page=155> (dostęp 3.12.2019).

zdrowiem i medycyną wydaje się trwała. W ocenie samych zainteresowanych – słusznie.

Tematy medyczne są skomplikowane, wielu nie da się zrobić „z marszu”. Trzeba wiedzieć, do kogo zadzwonić, jak ułożyć materiał, żeby był zrozumiały i przydatny dla widza. Ważna jest wiedza z dziedziny medycyny. Mogę bez przesady powiedzieć, że raczej niewiele jest chorób, o których nie słyszałam. Inni dziennikarze boją się robić takie tematy także dlatego, że potrzebna jest pewna wiedza prawna. Trzeba wiedzieć, kogo i gdzie można pokazać, kiedy trzeba »zablurować« czyjąś twarz, jak filmować pacjentów w szpitalu, na co trzeba mieć zgodę. Trzeba też wiedzieć, jak rozmawiać z pacjentami. Przykładowo, jak umiejętnie podpowiedzieć osobie niewidomej, w jaki sposób powinna stanąć przed kamerą, ale też jak poruszać z osobami chorymi czasami bardzo trudne problemy zdrowotne i jak je później przedstawić na antenie²⁴.

Dziennikarze krakowskiej telewizji pozyskują informacje do *Kroniki* na temat konkretnych wydarzeń i spraw związanych ze zdrowiem czy medycyną przede wszystkim korzystając ze swojej bazy kontaktów, którą każdy z nich dysponuje i poszerza w miarę zdobywania doświadczenia. Jeśli redaktor zajmuje się tematyką zdrowotną dłuższy czas, dzięki czemu ma ustaloną renomę w środowisku medycznym, to otrzymuje informacje bezpośrednio od lekarzy czy dyrektorów szpitali lub innych placówek medycznych. Często to te osoby zapowiadają np. przeprowadzenie nowatorskiej operacji, sygnalizują konkretne problemy itp.

²⁴ Mój wywiad z S. Pieczarą, przeprowadzony 10.01.2020 r. „Krakowska pani doktor” jak nazywają S. Pieczarę koledzy z redakcji, zyskała swój przydomek, ponieważ jak przyznaje, jej zainteresowanie medycyną rozpoczęło się w dzieciństwie od planów zostania lekarzem. Jednak ostatecznie wybrała dziennikarstwo na Uniwersytecie Jagiellońskim.

PROFIL WIDZA TVP3 KRAKÓW

Kronikę oglądają w większości kobiety (56%, mężczyźni 44%)²⁵, połowa wszystkich odbiorców to mieszkańcy Krakowa (50%)²⁶. Telewizyjne programy informacyjne mają widzów głównie w wieku dojrzałym, dotyczy to także programów ogólnopolskich, a przede wszystkim TVP²⁷. Jest to potencjalnie szeroka widownia, także z powodu starzenia się społeczeństwa.²⁸ Tradycyjny sposób korzystania z telewizji, a rzadziej z internetu to również efekt zjawiska wykluczenia cyfrowego i braku kompetencji cyfrowych części osób starszych. Wykluczenie cyfrowe ma charakter wielowymiarowy, jak podkreśla W. Świerczyńska-Głównia:

W obszarze wykluczenia cyfrowego znajdują się przede wszystkim osoby starsze i słabiej wykształcone. Te dwa czynniki: wiek i wykształcenie, najsilniej determinują przystępność internetu, i nie chodzi tu tylko o elementarne kompetencje cyfrowe umożliwiające samo wejście do sieci, ale także o umiejętności poruszania się po niej, wyszukiwania treści, korzystania z usług i funkcji. (Świerczyńska-Głównia, 2016, s. 283–286).

Jak podkreśla badaczka, w przypadku wielu takich osób, sytuacja ta nie ulegnie zmianie w najbliższym czasie, także dlatego, że – jak wynika z przywołanego przez nią raportu – wśród seniorów trudna do pokonania bywa bariera mentalna, która nie pozwala dostrzec korzyści wejścia w obszar świata cyfrowego²⁹.

W związku z powyższym to właśnie tradycyjne media dla większości seniorów (wśród nich zwłaszcza telewizja) pozostaną – jak należy się spodziewać – głównym źródłem informacji, także o zdrowiu. Jednocześnie, odnotowując fakt pojawienia się nowych praktyk kulturowych oglądania

²⁵ Dane wewnętrzne TVP3 Kraków na temat profilu widza w grudniu 2019 roku

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ <https://www.wirtualnemedi.pl/arttykul/widownia-programow-informacyjnych-fakty-wydarzenia-wiadomosci> (dostęp 10.12.2019)

²⁸ Według „Informacji o sytuacji osób starszych w Polsce” opracowanej przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, końcem 2018 r. liczba ludności Polski wyniosła 38,4 mln, w tym ponad 9,5 mln stanowiły osoby w wieku 60 lat i więcej (niespełna 25%). W latach 1989–2018 liczba osób w starszym wieku wzrosła o ponad 3,9 mln, w tym największy liczebny wzrost o niespełna 1 mln odnotowano dla grupy 65–69 latków. Udział osób w wieku co najmniej 60 lat w ogólnej populacji wzrósł o ponad 10 punktów procentowych, tj. z 14,7% w 1989 r. do 24,8% w 2018 r. (w tym czasie odsetek dzieci i młodzieży zmniejszył się o ok. 12 p. p.).

²⁹ *Ibidem*

samej telewizji (telewizja na żądanie, odtwarzanie programów w dowolnym czasie), trzeba zaznaczyć, że nie dotyczą one w większości osób starszych³⁰.

Niżej zostaną przedstawione główne programy poruszające tematykę zdrowotno-medyczną na antenie terenowego ośrodka TVP oglądanego w Krakowie i Małopolsce.

KRONIKA

Najważniejszy obecnie program powstający na krakowskich Krzemionkach³¹. Regionalny program informacyjny w Telewizji Kraków, ukazujący się od roku 1966. Początkowo emitowany był średnio trzy razy w tygodniu, dziś ma pięć wydań dziennie (7.30, 8.30, 14.30, 18.30 – wydanie główne i 21.30). Od poniedziałku do piątku o treści programu decyduje dwóch redaktorów wydania (pierwszy odpowiada za wydania o 7.30, 8.30 i 14.30, drugi za audycje o 18.30 i 21.30). Ze względu na informacyjny charakter programu, emisja z zasady odbywa się na żywo. W soboty i niedziele są tylko dwa najważniejsze wydania – o 18.30 i 21.30, wtedy jest jeden redaktor wydania. To od wydawców zależy o czym *Kronika* będzie informować danego dnia, w jakiej kolejności zostaną ułożone materiały, gdzie zostali wysłani reporterzy.

S. Pieczara ocenia, że jeśli chodzi o sprawy dotyczące szeroko rozumianej problematyki zdrowotnej, to wydawcy *Kroniki* zlecają ich realizację chętnie i często³². Warto jednocześnie podkreślić, że fakt, iż telewizję oglądają przede wszystkim osoby w średnim wieku i starsze, nie oznacza że *Kronika* w większości porusza tematy medyczne dotyczące seniorów, ograniczając zainteresowanie problemami zdrowotnymi innych grup wiekowych. Nie brakuje tematów dotyczących osób młodych i najmłodszych, np. „Akcja serce”³³, której bohaterami byli młodzi krakowscy lotnicy wojskowi z Balic, coraz częściej pomagający przy transporcie osób chorych do szpitali, którzy w tym roku wspierali Lotnicze Pogotowie Ratunkowe prawie dwadzieścia razy. Ponadto poruszono problemy rodzin dzieci z porażeniem mózgowym³⁴. *Kronika* mówiła także m. in. o problemie otyłości

³⁰ Szerzej na ten temat w T. Bielak, M. Filiciak, G. Ptaszek, „Zmierzch telewizji? Przemiany medium. Antologia”. Warszawa 2011.

³¹ Popularne określenie siedziby Telewizji Kraków, pochodzące od nazwy ulicy przy której się mieści, adres stacji to ul. Krzemionki 30.

³² Mój wywiad z S. Pieczarą przeprowadzony 16.10. 2019 r.

³³ <https://krakow.tvp.pl/42599648/akcja-serce-wojskowi-lotnicy-ratuja-ludzkie-zycie> (dostęp 4.12.2019)

³⁴ <https://krakow.tvp.pl/44946992/swiatowy-dzien-dzieciecego-porazenia-mozgowego> (dostęp 4.12.2019)

i to tej największej, kwalifikującej się do operacji zmniejszenia żołądka³⁵ – a to z kolei problem rosnącej liczby młodych i bardzo młodych ludzi. Do niedawna jedynym krakowskim szpitalem, gdzie przeprowadzano takie operacje był Szpital Uniwersytecki, ale ze względu na rosnące potrzeby dołączył do niego Specjalistyczny Szpital imienia Ludwika Rydygiera.

Niektóre szpitale zatrudniają rzeczników prasowych, lub powierzają obowiązki rzecznika osobie wykonującej na co dzień inne zajęcia. Wówczas to pracownicy placówki odpowiedzialni za kontakty z mediami, na przykład drogą mailową zapraszają czy zawiadamiają redakcje o organizowanym przez swoją instytucję międzynarodowym kongresie np. kardiologicznym, czy pediatrycznym, lub zapraszają na dni otwarte swojego szpitala, gdy organizuje on spotkania z pacjentami poświęcone poradom dietetycznym, alergicznym, czy innej diagnostyce.

W tym miejscu warto sprawdzić, w jaki sposób i według jakich kryteriów *Kronika* dokonuje wyboru: co danego dnia pokazać na antenie, na obsługę jakiego konkretnego wydarzenia wysłać kamerę lub jakiemu problemowi poświęcić reportaż. Odpowiedź często wynika z technologii produkcji telewizyjnej, ponieważ telewizja to przede wszystkim obraz.

„Jeśli danego dnia odbywa się powiedzmy pięć imprez medycznych, z czego cztery są o godzinie 11, a jedna jest o 17, a wydawca ma w ciągu dnia do obsłużenia na przykład przed południem ważne spotkania polityczne, to kamera pojedzie na godzinę 17, czyli na tę konferencję, na którą zwyczajnie będzie mogła dotrzeć. Oczywiście takie nagromadzenie imprez w tym samym czasie zdarza się niezwykle rzadko, ale odpowiedzią na pytanie »co robimy dziś« jest często, poza rangą samego wydarzenia czy problemu, pora dostępności kamery i możliwość zrealizowania tematu”³⁶.

W konsekwencji widzowie *Kroniki* zobaczą danego dnia materiał na przykład o problemach związanych z onkologią, a nie ortopedią. Postronny obserwator może analizować przyczyny takiej decyzji redakcji, a wyjaśnieniem są zasady funkcjonowania telewizji i realizacji materiałów. Należy oczywiście zastrzec, że nie jest to równoznaczne z lekceważeniem istotnych wydarzeń z jakiegokolwiek obszaru tematycznego, a jedynie konieczność pogodzenia specyfiki realizacji materiałów filmowych z chęcią realizacji możliwie wielu istotnych i ciekawych newsów. W sytuacjach szczególnych, jeśli wydarzenie ma wysoką rangę lub dotyczy szerokiego problemu społecznego związanego ze zdrowiem, a materiału filmowego nie da się zrealizować

³⁵ <https://krakow.tvp.pl/44898672/operacyjne-leczenie-otylosci-w-dwoch-krakowskich-szpitalach> (dostęp 4.12.2019)

³⁶ Mój wywiad z S. Pieczarą przeprowadzony 16.10.2019 r.

w konkretnym dniu, to można podjąć decyzję o przygotowaniu go w dniu kolejnym (i przykładowo nagrać wypowiedzi lekarzy ortopedów na przykład już poza konferencją, podczas pracy przy chorych w szpitalu).

Dziennikarze telewizyjni w *Kronice* sami także na bieżąco śledzą odpowiednie specjalistyczne portale czy inne media, na przykład branżowe strony internetowe poświęcone medycynie, obserwują aktualne doniesienia agencyjne (zwłaszcza Polskiej Agencji Prasowej) i na tej podstawie sami planują i proponują redaktorowi wydania zajęcie się konkretnym zagadnieniem, które nie ogranicza się do jednodniowej konferencji lub kongresu. Jako przykład może posłużyć sposób przygotowania materiału o leczeniu otyłości – dziennikarka dotarła do badań, z których wynikało, że coraz więcej Polaków cierpi na tę chorobę w stopniu tak zaawansowanym, że potrzebna jest operacja zmniejszenia żołądka. Poglębiając swoją wiedzę na ten temat, rozmawiając z lekarzami i chorymi, ustaliła, że w Krakowie działa Stowarzyszenie Pacjentów Bariatrycznych „CHLO”, dzięki któremu pacjenci po usunięciu części żołądka spotykają się co miesiąc, wspierają się nawzajem itd. Umówiła się z nimi na spotkanie i rozmowę przed kamerą, w efekcie na antenie Telewizji Kraków pojawił się odpowiedni materiał w *Kronice*, ale także temu problemowi poświęcono odcinek *Magazynu Medycznego* w TVP3 Kraków³⁷.

Jeśli chodzi o źródła informacji dziennikarzy *Kroniki* (oprócz jednej „głównej” osoby odpowiedzialnej za materiały dotyczące zdrowia i medycyny, w redakcji są z reguły dwie lub trzy inne osoby, które, przykładowo zajmując się szeroko rozumianymi sprawami społecznymi, są też dobrze zorientowane w sprawach medycznych i w razie potrzeby realizują takie tematy) to stosunkowo rzadko, ale dochodzi do sytuacji gdy także wyspecjalizowane agencje *public relations* kontaktują się z reporterami i w imieniu na przykład profesora medycyny o dużej renomie, proponują wywiad z nim lub zapraszają na interesujące wydarzenie, w którym bierze udział on sam lub które odbywa się w instytucji (zazwyczaj prywatnej), a dotyczy medycyny.

Medycyna rozwija się i zmienia intensywnie, przede wszystkim dzięki rozwojowi nauki i technologii (Goban-Klas, 2014, s.10–17), o czym również informują media. One same także niemal nieustannie przechodzą intensywne przeobrażenia, a ich wpływ na przemiany życia społecznego i publicznego (także w obszarze zdrowia publicznego), jest faktem (szerzej na ten temat: Sasińska-Klas, 2014, s. 168–175). Proces komunikowania się lekarz-pacjent jest obszarem analizowanym przez badaczy

³⁷ <https://krakow.tvp.pl/45298421/nowoczesne-zabiegi-bariatryczne-w-walce-z-otyloscia> dostęp 4.12.2019

(Nowina-Konopka, 2016 oraz Jacennik, 2014). Im lepsze umiejętności komunikacyjne lekarza, tym bardziej korzysta na tym pacjent. Nie ma też wątpliwości, że z osobą chorą, znajdującą się pod jego opieką, lekarz musi się komunikować. Jednak czymś innym jest komunikacja lekarz – media, czy lekarz – dziennikarz. Coraz większa świadomość przedstawicieli wielu instytucji medycznych odnośnie do potencjalnych korzyści, także wizerunkowych, wynikających z dobrej współpracy z mediami, nie wyklucza szeregu sytuacji, gdy lekarz kontaktu z dziennikarzami sobie nie życzy, lub traktuje ludzi mediów jak łowców sensacji, działających według zasady *bad news is a good news*.

„Ja tego w umowie nie mam, ja lecę ludzi, a nie jestem od tego, żeby spocony, prosto z sali operacyjnej, iść udzielać wywiadu dla telewizji” – taki przykład stanowiska lekarza przywołuje Marcin Czarnobilski, dziennikarz radiowy, telewizyjny i internetowy, ekspert w dziedzinie medycyny, były rzecznik jednego z krakowskich szpitali³⁸. Czym zupełnie innym dla tego samego lekarza mogłaby być komfortowa sytuacja, do której może się przygotować wcześniej (np. otwarcie nowej sali operacyjnej, nowatorski zabieg itp.). Zdarza się jednak, że dziennikarze oczekują wypowiedzi „na gorąco” o stanie rannych po sierpniowej burzy w Tatrach³⁹, czy poszkodowanych w karambolach drogowych⁴⁰ bądź innych katastrofach⁴¹. Lekarz nie jest zobligowany do udzielania wypowiedzi mediom, także jeśli zajmuje się osobami poszkodowanymi w wyniku zdarzenia, który poruszyło opinię publiczną. Jeśli szpital nie zatrudnia rzecznika, który byłby naturalnym rozmówcą dla dziennikarzy, to dyrektor szpitala może tylko poprosić swojego pracownika o wypowiedź dla mediów lub sam udzielić informacji. Sami dyrektorzy też nie zawsze widzą w mediach sojusznika, niektórzy uważają kontakt z dziennikarzami za zbędny. „My nie potrzebujemy jako szpital reklamy, my jesteśmy od leczenia ludzi, nie chcemy się reklamować i mieć więcej pacjentów, boi tak mamy ich nadkomplet, więc jakakolwiek reklama, nagłośnienie, jest ostatnią rzeczą jakiej chcemy”⁴².

Odbiorcy telewizji, zauważa ekspert, chcą słuchać medialnych informacji o zdrowiu przede wszystkim od lekarzy. Działa „autorytet fartucha”,

³⁸ Wywiad autorki z Marcinem Czarnobilskim przeprowadzony 16.10.2019 r.

³⁹ <https://krakow.tvp.pl/44058609/po-burzy-w-tatrach-do-szpitali-w-malopolsce-trafilo-157-osob> (dostęp 4.12.2019).

⁴⁰ <https://krakow.tvp.pl/42712024/karambol-na-autostradzie-a4-jedna-osoba-nie-zyje> (dostęp 4.12.2019).

⁴¹ <https://krakow.tvp.pl/36386906/pinb-konstrukcja-ktora-runela-na-2-osoby-w-bialce-powstala-nielegalnie> (dostęp 4.12.2019)

⁴² Słowa jednego z dyrektorów szpitali przywołane przez M. Czarnobilskiego w rozmowie ze mną, wywiad przeprowadzony 16.10.2019 r.

przypomina Marcin Czarnobilski⁴³. Ten sam apel na przykład dotyczący szczepień przeciw grypowych wypowiedziany przez lekarza w jego służbowym kitlu, robi znacznie większe wrażenie na widzach niż identyczne słowa wypowiedziane przez dyrektora w garniturze, albo nawet lekarza, ale bez fartucha (wiedzą o tym twórcy reklam, zwłaszcza medykamentów).

Informacja i edukacja dotycząca tematyki zdrowotnej i medycznej – na tych polach przede wszystkim skupiają się dziennikarze TVP3 Kraków. Materiały filmowe do *Kroniki* są z zasady krótkie (do 3 minut), ale od ponad 15 lat krakowska telewizja szczyci się popularnym i cieszącym się wysoką renomą programem poświęconym w całości zdrowiu i medycynie.

MAGAZYN MEDYCZNY

Magazyn Medyczny ukazuje się co tydzień. To: „Regionalny magazyn medyczny, prezentujący nowoczesne metody leczenia w szpitalach i specjalistycznych przychodniach. Każdy odcinek poświęcony jest jednej placówce lub jednemu rodzajowi schorzeń”⁴⁴. Jego autorką jest Izabela Pieczara⁴⁵, od lat znana i ceniona zarówno w środowisku dziennikarskim, jak i medycznym. Dzięki zaufaniu jakim jest obdarzana, jej ekipa ma dostęp do miejsc w szpitalach, zamkniętych dla wielu innych dziennikarzy, np. wielokrotnie była dopuszczana z kamerą na sale operacyjne. Program pod jej redakcją otrzymał szereg nagród przyznawanych przez przedstawicieli świata lekarskiego, a także stowarzyszenia pacjentów.

„Docenienie włożonej pracy zawsze cieszy, ale największą satysfakcję sprawiają mi sytuacje, gdy na przykład na korytarzu szpitalnym spotykam pacjenta który mówi: Oglądałem *Magazyn medyczny*, poszedłem się zbadać, tak jak radziliście, choroba dopiero się zaczynała, będę żył.”⁴⁶ – mówi autorka *Magazynu*, który ze względu na ograniczony budżet Regionalnego Ośrodka TVP często szuka źródeł współfinansowania także poza telewizją (u władz miejskich, samorządowych, w placówkach medycznych, a także sięgając po granty ministerialne, dzięki którym w 2018 r. sfinansowany został cykl profilaktyki przeciwnowotworowej „Planuję długie życie:). Każdy odcinek poświęcony jest innemu zagadnieniu. Ostatnie dotyczyły m.in. chorób krążenia u kobiet w ciąży, wielochorobowości stanowiącej problem nie tylko kardiologiczny, nowoczesnym zabiegom bariatrycznym,

⁴³ Mój wywiad z M. Czarnobilskim, przeprowadzony 16.10.2019 r.

⁴⁴ Opis programu znajdujący się na stronie internetowej TVP3 Kraków <https://krakow.tvp.pl/1369179/magazyn-medyczny> (dostęp 4.12.2019)

⁴⁵ Dziennikarka *Kroniki* S. Pieczara jest jej córką

⁴⁶ Wywiad autorki z Izabelą Pieczarą, przeprowadzony 4.12.2019

chirurgii kolana, profilaktyce raka jelita grubego, leczeniu stwardnienia rozsianego, a także nowym zabiegom tarczycy.

Na antenie Telewizji Kraków pojawiają się też inne programy, które często odnoszą się do spraw zdrowia i medycyny, choć nie są im poświęcone w całości, tak jak np. Kwadrans seniora autorstwa Moniki Melen, emitowany średnio dwa razy w miesiącu, który dotyczy w założeniu szerokiego spektrum spraw istotnych dla ludzi po 60 roku życia, niemniej odnosi się także do kwestii związanych z ochroną zdrowia. Innym przykładem jest 10-odcinkowy cykl Zdrowa rodzina dzień zaczyna Marii Kudroń, poświęcony zdrowemu trybowi życia i zapobieganiu chorobom cywilizacyjnym, a finansowany częściowo przez Ministerstwo Zdrowia.

PODSUMOWANIE

„Blżej niż inni” to jedno z głównych haseł reklamowych Telewizji Kraków. Dziennikarze stacji z zadania informowania i edukowania w zakresie spraw zdrowia i medycyny wywiązują się rzetelnie. Tematyka zdrowotna jest na co dzień obecna w programie informacyjnym *Kronika*, *Magazyn Medyczny* jest jej poświęcony w całości, kilka innych pozycji programowych w części. Nie można też zapominać o codziennej publicystyce, zwłaszcza w audycji Tematy Dnia emitowanej po głównym wydaniu *Kroniki*. Tam także omawiane są sprawy ochrony zdrowia w odniesieniu do bieżących wydarzeń. Chcąc być blisko swoich widzów, dziennikarze i pracownicy Telewizji szczytują się także charytatywną drużyną piłkarską, która uczestniczy w dobroczynnych spotkaniach, podczas których zbierane są pieniądze na leczenie ciężko chorych dzieci z regionu. Jest to trwająca od trzech dekad nieprzerwanie inicjatywa oddolna, nie związana formalnie z TVP. Zapoczątkował ją nieżyjący dziennikarz sportowy Telewizji Kraków Andrzej Szeląg, obecnie kapitanem drużyny jest pracownik administracji Bohdan Kurowski. Charytatywna drużyna piłkarska z Krzemionek rozegrała ponad 250 meczy dobroczynnych w całej Małopolsce, w jej skład wchodzi obecni i byli pracownicy (mężczyźni i kobiety) i przyjaciele Telewizji Kraków.

WNIOSKI

Zarówno analiza programów TVP3 Kraków we wskazanym okresie, jak i rozmowy z dziennikarzami zajmującymi się problematyką zdrowotną w krakowskim ośrodku telewizyjnym, wskazują, że komunikowanie problematyki zdrowotnej na antenie Telewizji Kraków należy do głównych obszarów tematycznych podejmowanych przez jej dziennikarzy, zgodnie z wytycznymi ustawodawcy kierowanymi pod adresem publicznej

radiofonii i telewizji. Przeprowadzone badania, w tym także analiza profilu widza TVP3 Kraków pozwoliły udzielić pozytywną odpowiedź na pytanie postawione w hipotezie, że telewizja regionalna i jej dziennikarze odgrywają kluczową rolę w informowaniu o sprawach tematyki zdrowotnej. Cel badania, jakim była odpowiedź na pytanie, czy media regionalne na przykładzie TVP3 Kraków wywiązują się właściwie ze swojej roli w komunikowaniu problematyki zdrowotnej, został w ten sposób zrealizowany. Dotyczy to zakresu działania programów informacyjnych TVP3 Kraków, jak również programów w całości lub dużej części poświęconych medycynie i zdrowiu. Dziennikarze zajmujący się tymi zagadnieniami na rzecz TVP3 Kraków są cenieni i darzeni zaufaniem zarówno w środowisku dziennikarskim, jak i medycznym, a także szczególnie wśród widzów, którzy jak wiemy z relacji dziennikarzy, chętnie i często dają temu wyraz. Mimo zmierzchu tradycyjnych mediów i telewizji, oddających stopniowo pole internetowi, wiele wskazuje na to, że ze względu na profil widza Telewizji Kraków (przede wszystkim osoby dojrzałe i starsze), starzenie się społeczeństwa i wykluczenie cyfrowe części seniorów z jednej strony, a z drugiej spadające nakłady prasy drukowanej, pozycja regionalnego nadawcy publicznego długo pozostanie niezagrożona, a telewizja na Krzemionkach i jej produkcje na temat zdrowia będą odbiorcom potrzebne i oczekiwania widzów związane z propozycjami programów w tym obszarze, będą nadal wysokie. Swoje zadania w tym zakresie Telewizja Kraków wykonuje rzetelnie i sumiennie. Trudno jednak przewidzieć czy trudności ekonomiczne zazwyczaj niedofinansowanych ośrodków terenowych TVP pozwolą na stałe utrzymać ofertę publicznego nadawcy w Krakowie na zadowalającym poziomie w tym zakresie.

BIBLIOGRAFIA:

- Bajka, Z. (2008). *Historia Mediów*, Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce
- Biel, B. (2016). *Teatr Ogromny, 55 lat Teatru Telewizji w Krakowie*, Kraków: AFR Pracownia Golem
- Goban-Klas, T. (2014). *Health Communication – komunikacja zdrowotna, powstanie problemy, ewolucja dziedziny*, W: Goban-Klas, T: (red) *Komunikowanie w ochronie zdrowia – interpersonalne, organizacyjne i medialne*, Warszawa: Wolters Kluwer

- Hess, A. (2013). *Spółeczni uczestnicy medialnego dyskursu w Polsce. Mediatyzacja i strategie komunikacyjne organizacji pozarządowych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Kochanowski, J. *Fraszki, Księgi trzecie „Na zdrowie”*, wyd. 1584, Państwowy Instytut Wydawniczy
- Nowina-Konopka, M. (2016). *Komunikacja lekarz-pacjent. Teoria i praktyka*. Kraków: Wydawnictwo ToC
- Jacennik, B. (2014). *Komunikowanie lekarzy z pacjentami – makro procesy w mikroperspektywie*, W Goban-Klas, T. (red.) *Komunikowanie w ochronie zdrowia – interpersonalne, organizacyjne i medialne*, Kraków: Wolters Kluwer
- Sasińska-Klas, T. (2014): „Mediatyzacja a medializacja sfery publicznej”, W *Zeszyty Prasoznawcze* 57(2), 168–175
- Sobczak, J. (2001) *Radiofonia i telewizja – komentarz do ustawy*, Warszawa: Zakamycze
- Szymczuk, E., Zajchowska, J., Dominik, A., Makara-Studzińska, M., Zwołak, A., Daniluk, J., (2011). „Media jako źródło wiedzy o zdrowiu” W *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 17 (4), 165–168.
- Świerczyńska-Głównia, W (2017). *Działalność programowa telewizji publicznej. Kluczowe determinanty programowania i dystrybucja oferty*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Świerczyńska-Głównia, W. (2016) „Bezpieczeństwo odbiorców mediów w cyfrowej rzeczywistości. Wyzwania i dylematy” W Musiał-Krag, M. (red.) *Bezpieczeństwo Europy i Unii Europejskiej w czasach kryzysu*, Poznań: Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 283–296.

